

Sygn. akt V CSK 49/11

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 8 lutego 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Hubert Wrzeszcz (przewodniczący)

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz (sprawozdawca)

SSN Zbigniew Kwaśniewski

w sprawie z powództwa Iwony K. reprezentowanej przez ojca Augustyna K.
przeciwko Aleksandrowi C.

o ustalenie,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 8 lutego 2012 r.,

skargi kasacyjnej pozwanego od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 18 sierpnia 2010 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok oraz wyrok Sądu Okręgowego z
dnia 17 marca 2010 r. sygn. akt [...] i przekazuje sprawę do
rozpoznania sądowi przed którym toczy się postępowanie o
dział spadku po Katarzynie C.**

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 17 marca 2010 r. Sąd Okręgowy ustalił nieważność umowy darowizny zawartej 11 maja 2001 r. w formie aktu notarialnego pomiędzy Katarzyną C. i Aleksandrem C. Z ustaleń wynika, że darczyńca, przebywająca w zakładzie opiekuńczym Katarzyna C., z powodu demencji starczej, zespołu otępiennego i braku kontaktu słownego nie była w stanie podjąć świadomie decyzji i wyrazić swej woli. Wobec zaistnienia przesłanek z art. 82 k.c. umowa jest zatem nieważna. Z ustaleń wynika także, że Katarzyna C. zmarła, a spadek po niej nabyli z ustawy powódka Iwona K. oraz pozwany Aleksander C. po ½ części. W dniu 29 lutego 2008 r. powódka złożyła wniosek o dział spadku po Katarzynie K. Postępowanie w sprawie działowej zostało zawieszono do zakończenia procesu w sprawie o ustalenie nieważności umowy darowizny, wszczętego na skutek pozwu z dnia 1 września 2008 r.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 18 sierpnia 2010 r. oddalił apelację pozwanego od powyższego wyroku, dzieląc ustalenia faktyczne i ocenę prawną. Sąd ten za niezasadny uznał zarzut naruszenia art. 618 k.p.c. W ocenie Sądu, co prawda z § 2 tego przepisu wynika, że z chwilą wszczęcia postępowania działowego nie jest dopuszczalne odrębne postępowanie o to, czy dany przedmiot należy do spadku, jednak swoista zawistość sporu nie uzasadnia odrzucenia pozwu. Zachodzi specyficzna nieważność postępowania, której skutkiem powinno być przekazanie sprawy do dalszego postępowania sądowi, przed którym toczy się postępowanie o dział spadku. Sąd Apelacyjny powołał się jednak na uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2010 r., III CZP 114/09 (OSNC 2010, nr 7-8, poz. 102) w której zawarto stwierdzenie, że z uwagi na racjonalność postępowania przekazanie sprawy sądowi prowadzącemu postępowanie działowe powinno mieć miejsce wówczas, gdy zajdzie potrzeba uchylecia wyroku z innych przyczyn niż naruszenie art. 618 § 2 k.p.c. Także jednak w wypadkach, których zdanie trzecie tego przepisu wprost nie dotyczy, istnieje ewentualna możliwość wykorzystania tego rozwiązania. Takie właśnie racjonalne względy, zdaniem Sądu Apelacyjnego, przemawiają przeciwko potrzebie uchylecia wyroku i przekazania sprawy sądowi prowadzącemu postępowanie działowe. Przeprowadzono bowiem

wyczerpująco postępowanie dowodowe, poddano dowody prawidłowej ocenie i nie istnieje potrzeba ponownego gromadzenia materiału dowodowego. Sąd Apelacyjny uznał także, że powódka wykazała istnienie interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c. w żądaniu ustalenia nieważności umowy darowizny przedmiotu wchodzącego w skład spadku.

Pozwany zaskarżył powyższy wyrok skargą kasacyjną, przytaczając w ramach podstawy materialno prawnej jako naruszone przepis art. 82 i 6 k.c., a w ramach drugiej podstawy kasacyjnej – przepisy art. 618 w związku z art. 684 i 688 k.p.c., art. 189 k.p.c. w związku z art. 10 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn. Dz. U. 2001, Nr 124, poz. 1361; dalej - u.k.w.h.), art. 233 § 1, art. 217 § 2 w związku z art. 278 k.p.c., art. 244, 245 w związku z art. 316 § 1 i 382 k.p.c., ponadto art. 379 ust. 3 i art. 386 § 2 i 4 k.p.c. Wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, ewentualnie o przekazanie sprawy sądowi rejonowemu prowadzącemu postępowanie o dział spadku.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Spośród zarzutów kasacyjnych za najistotniejsze należy uznać te, które odnoszą się do wzajemnej relacji postępowania w sprawie niniejszej oraz wszczętego wcześniej postępowania o dział spadku, nie można jednak mówić o nieważności postępowania, a jedynie o istnieniu przeszkody procesowej w rozpoznaniu niniejszej sprawy.

Do działu spadku, z mocy art. 688 k.p.c., stosuje się przepisy o zniesieniu współwłasności, a w szczególności art. 618 § 2 i 3 k.p.c. Przepis § 2 stanowi, że z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie współwłasności odrębne postępowanie w sprawach wymienionych w paragrafie poprzedzającym jest niedopuszczalne, a sprawy będące w toku przekazuje się do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności. Wśród spraw, które wymienia § 1, wskazano m.in. spory o prawo własności. Do sporów o prawo własności zalicza się spory o istnienie przedmiotu współwłasności. Niewątpliwie zatem do tej kategorii trzeba zaliczyć spór o to, czy określony przedmiot należy do spadku, a do rozstrzygnięcia takiego sporu właśnie zmierza żądanie ustalenia,

że umowa darowizny takiego przedmiotu, zawarta *inter vivos* przez spadkodawcę z jednym ze spadkobierców, jest nieważna. W razie uznania takiej umowy za nieważną przedmiot ten wchodzi do spadku i podlega podziałowi. Spór taki zatem należy do kategorii określonej w art. 618 § 1 k.p.c. co oznacza, że powinien zostać rozstrzygnięty w postępowaniu działowym.

Z chwilą wszczęcia postępowania działowego nie jest zatem dopuszczalne odrębne postępowanie o ustalenie nieważności umowy darowizny zawartej przez spadkodawcę ze spadkobiercą. Jeżeli, jak w niniejszej sprawie, po wszczęciu postępowania działowego wszczęto proces o ustalenie nieważności umowy darowizny, sprawa powinna zostać przekazana sądowi prowadzącemu postępowanie działowe. Ewentualne uchybienie w tym zakresie nie wiąże się co prawda z nieważnością postępowania i nie skutkuje koniecznością odrzucenia pozwu ani koniecznością zniesienia postępowania w razie uchylenia wyroku przez sąd drugiej instancji, stanowi jednak przeszkodę procesową, zaś niedopuszczalność prowadzenia równoległych postępowań skutkuje obligatoryjnym zastosowaniem art. 618 § 2 k.p.c. Obowiązkiem sądu prowadzącego postępowanie działowe jest wyjaśnienie, czy toczy się postępowanie w sprawach wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c., a obowiązkiem sądu prowadzącego takie postępowanie jest wyjaśnienie, czy nie zostało wszczęte postępowanie działowe. Obowiązkiem zaś sądu drugiej instancji jest usunięcie stanu niezgodnego z prawem. W razie więc stwierdzenia, że spór o prawo własności przedmiotu mogącego wchodzić do spadku został wszczęty po wszczęciu postępowania działowego, należało wyrok uchylić, bez konieczności zniesienia postępowania, i przekazać sprawę sądowi prowadzącemu postępowanie o dział spadku. Jedyne wyjątek określa art. 618 § 2 zdanie trzecie k.p.c., zgodnie z którym jeżeli postępowanie o zniesienie współwłasności zostało wszczęte po wydaniu wyroku, przekazanie następuje tylko wówczas, gdy sąd drugiej instancji uchyli wyrok i sprawę przekaże do ponownego rozpoznania. Sąd Apelacyjny powołał się na wskazaną w uzasadnieniu uchwały Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2010 r., III CZP 114/09 ewentualną możliwość rozciągnięcia, w razie stwierdzenia przez sąd drugiej instancji naruszenia art. 618 § 2 zd. pierwsze k.p.c., hipotezy wyrażonej w zdaniu trzecim także na przypadki, których ten przepis wprost nie dotyczy. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że przepis

art. 618 § 2 zd. trzecie k.p.c. ma charakter wyjątkowy, wyjątek zaś nie może podlegać wykładni rozszerzającej. Poza tym, powołana uchwała nie dotyczyła kwestii zakresu stosowania tego przepisu, a stwierdzenie, na które powołał się Sąd Apelacyjny, stanowiło jedynie wyrażony *obiter dicta* postulat o charakterze *de lege ferenda*. Istotnie bowiem, w niektórych wypadkach względy racjonalności mogą przeczyć konieczności uchylania wyroku wydanego w sprawie objętej zakresem art. 618 § 1 k.p.c., nawet jeżeli pozew wniesiono po wszczęciu postępowania działowego, w sytuacji, w której zebrano bogaty materiał dowodowy, sprawa toczyła się dłuższy czas, a wydane orzeczenie jest w ocenie sądu drugiej instancji trafne. Niemniej jednak, w obecnym stanie prawnym rozciąganie art. 618 § 1 zd. trzecie k.p.c. na przypadki w nim nie wymienione nie jest dopuszczalne. Wobec tego zatem, że zachodziła swoista zawisłość sporu, rzeczą Sądu Apelacyjnego było uchylenie z urzędu zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy sądowi prowadzącemu postępowanie działowe, takiej zresztą treści uchwałę podjęto w sprawie III CZP 114/09. Podobnym uchybieniem jest też dotknięte postępowanie przed Sądem Apelacyjnym, wyrok ten zatem podlegał uchyleniu przez Sąd Najwyższy.

Nie zasługują na uwzględnienie pozostałe zarzuty podniesione w ramach drugiej podstawy kasacyjnej. Podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustaleń faktycznych i oceny dowodów (art. 398³ § 3 k.p.c.), do tego zaś zmierzają zarzuty naruszenia przytoczonych w skardze przepisów regulujących postępowanie dowodowe. Wywody skarżącego sprowadzają się w istocie do kwestionowania poczynionych w sprawie ustaleń faktycznych, kontrola zaś w tym zakresie nie jest objęta kognicją Sądu Najwyższego.

W ramach drugiej podstawy kasacyjnej podniesiono również zarzut naruszenia art. 189 k.p.c. oraz art. 10 u.k.w.h. Przed wszystkim trzeba zwrócić uwagę, że przepisy te mają charakter materialnoprawny, zatem ewentualny zarzut może być zgłaszany w ramach pierwszej podstawy. Szczegółowe rozważanie zarzutów materialnoprawnych nie jest możliwe, skoro postępowanie dotyczące ważności umowy darowizny będzie prowadzone w sprawie o dział spadku i trudno przesądzić, jakich ustaleń sąd działowy dokona. Należy jedynie wskazać, że co do zasady nie jest wykluczone uznanie istnienia interesu prawnego

w żądaniu ustalenia nieważności umowy darowizny nieruchomości także w sytuacji, w której dla nieruchomości urządzona jest księga wieczysta. Wbrew zarzutom skarżącego nie ma podstaw do generalnego uznania, że istnienie interesu prawnego wyklucza możliwość wytoczenia powództwa z art. 10 u.k.w.h. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 czerwca 2011 r., II CSK 568/10, niepubl.). Skarżący powołał się wybiórczo na orzeczenia Sądu Najwyższego wykluczające taką możliwość. Orzeczenia te jednak dotyczą innych okoliczności faktycznych, przedmiotem umowy, której dotyczyło żądanie ustalenia nieważności było bowiem użytkowanie wieczyste. W takiej sytuacji rzeczywiście interes prawny skarżącego jest lepiej chroniony w drodze powództwa opartego na art. 10 u.k.w.h., co wyklucza istnienie takiego interesu w powództwie o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c. W przypadku użytkowania wieczystego wpis w księdze wieczystej ma bowiem charakter konstytutywny, który może być obalony jedynie w procesie o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2011 r., III CZP 213/10, OSNC 2011, nr 9, poz. 96, wyrok z dnia 16 lutego 2011 r., I CSK 305/10, niepubl.). W przypadku wpisu o charakterze deklaratywnym, jakim jest wpis prawa własności, roszczenie z art. 189 k.p.c. nie jest wykluczone.

Wobec konieczności uchylecia wydanych w sprawie wyroków i przekazania sprawy do rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o dział spadku nie jest możliwe również odniesienie się do zarzutów naruszenia art. 82 i 6 k.c. Kwestia bowiem, czy istnieją przesłanki określone w art. 82 k.c. zależy od konkretnych ustaleń faktycznych, jakie dopiero zostaną poczynione. Gdy chodzi o przepis art. 6 k.c., reguluje on ciężar dowodu i stanowi, że ponosi go strona, która z faktu wywodzi skutki prawne. Zasadzie tej nie sprzeciwił się Sąd Apelacyjny uznając, że powódka udowodniła okoliczności, na których oparła swoje żądanie. Ciężar dowodu został rozłożony prawidłowo, kwestia zaś oceny wiarygodności dowodów nie należy do Sądu Najwyższego. Oceny tej dokona sąd prowadzący postępowanie, któremu sprawa została przekazana.

Wobec powyższego orzeczono, jak w sentencji (art. 398¹⁵ k.p.c.).